

SOCIOLOŠKA TEORIJA EMILE DURKHEIM I RAZVOJ PRAVNE SOCIOLOGIJE

THE SOCIOLOGICAL THEORY OF EMILE DURKHEIM AND THE EVOLUTION OF THE LAW SOCIOLOGY

doc. dr Mensur Kustura, mr. Šabani Adnana

Rezime: *Tekst pod naslovom „Sociološka teorija Emile Durkheim i razvoj pravne sociologije“, tematizira ulogu i značenje francuskog sociologa Emile Durkheim u nastanku i razvoju opšte sociologije i pravne sociologije. Emile Durkheim predstavlja jednog od najznačajnijih sociologa na području pravne sociologije ne samo u Francuskoj nego i u internacionalnim dimenzijama.*

Cljučne riječi: *sociološki metod, mehanička i organska solidarnost, suicid, ugovor, pravo*

Abstract: *The text entitled "The sociological theory of Emile Durkheim and the evolution of the law sociology", thematizes the role and meaning of the French sociologist Emile Durkheim in the process of development of sociology and the sociology of law. Emile Durkheim is one of the most important sociologists in the area of sociology in law, not only in France but also in the international dimensions.*

1. UVOD

Emile Durkheim (1858-1917) postaje prvi profesor na katedri za sociologiju u Boudeauxu. Godine 1902 pozvan je na Sorbonu, gdje je preuzeo mjesto profesora na katedri za nauku o odgoju. Iako je u mnogim njegovim naučnim radovima pravu poklanjao veliku pažnju, tri su mu djela iz oblasti pravne sociologije od velikog značaja. Znati naslove ovih djela minimalno je znanje svakog sociologa: De la division du travail social iz 1893. godine, Les regles de la methode sociologique iz 1895. godine, Le suicide iz 1897. godine.

2. PRAVILA SOCIOLOŠKE METODE

Emile Durkheim je kao nijedan drugi sociolog zahtijevao autonomnost sociologije kao nauke, i to kao jedne empirijsko analitičke nauke. U početku je stalno bio u disenciji sa predstavnicima drugih teorijskih pravaca, prije svega sa psiholozima koju su negirali korist i samostalnost sociologije kao nauke. Zbog toga je u njegovoj knjizi – Pravila sociološkog metoda – pokušao dokazati, da je društvo stvarnost posebne vrste „sui generis“, koja se ne može reducirati na psihološke činjenice. Predmet sociologije su „faits sociaux“ dakle sociološko činjenično stanje. Ono što nosi posebnu vrijednost Durkheima, odnosi se na njegove društvene činjenice.⁴ On u njegovom metodološkom pristupu društvenim činjenicama smatra stvari, odnosno kako su ove u esenciji društvene pojave i to objektivne prirode, pa analogno tome postoje i razvijaju se izvan čovjekove svijesti i neovisno od nje. Prema tome, društvene činjenice su stvari, odnosno stvari su društvena datost i kao takve (stvari) su svojim osobenostima nezavisne od individualnog posmatranja, odnosno mogu se spoznati *a posteriori*, na temelju iskustva i postoje nezavisno od ljudske svijesti.⁵

Sociologija – piše Durkheim – se treba pridržavati tih socioloških činjenica i treba sistematičnom komparacijom istraživati kauzalne (uzročne) veze. Nasuprot ovome Durkheim je odbijao teleološka istraživanja. On govori o funkcijama socijalnih fenomena koji nastaju bez namjere za razliku od svrhe. Time je Durkheim unaprijed oblikovao danas raširenu teoriju funkcionalnog načina posmatranja. Važan primjer tog načina posmatranja za pravnu sociologiju je njegova teza o normalnosti zločina i njegovih pozitivnih funkcija za socijalni (po)red(ak). Zločin je – piše Durkheim – nužna pojava, koja je povezana sa osnovnim uslovima socijalnog života. Neprirodno bi bilo samo kada bi se taj zločin pojavljivao u velikoj grupi. Kao normalna pojava zločin ima istovremeno i pozitivne funkcije, tako što kroz određene kazne i norme podsjeća društvo na nešto i tako ga stalno obnavlja i jača. Durkheim nas uvodi u područje devijantnosti socijalnog ponašanja i socijalne patologije apostrofirajući kako je zločin normalna pojava i da je on neizbježan, kako zločin susrećemo u svim dosadašnjim društvima i kako je najprisutniji u industrijskim državama.

⁴ Röhl, 2010: str. 21.

⁵ Ibid. str. 22.

3. DRUŠTVA MEHANIČKE I ORGANSKE SOLIDARNOSTI

Durkheimova sociologija nije bila samo pravna sociologija, nego je bila i teorija socijalne integracije, dakle jedinstva i povezanosti društva. Socijalna integracija se može postići jednakošću mišljenja i djelovanja ili saradnjom. U svakom slučaju reflektuje se ona u specifičnom moralu čiji je sastavni dio i pravo. U njegovom djelu o podjeli društvenog rada – danas bi govorili o socijalnoj diferencijaciji – razlikuje Durkheim zato dvije vrste solidarnosti odnosno integracije društva koje se izražavaju u odgovarajućim pravnim strukturama. Razlikuje dva tipa solidarnosti: organska i mehanička solidarnost. U jednostavnim društvima sa niskim stepenom podjele rada zagantovana je povezanost društva prije svega zbog zajedničkih predstava o vrijednostima, uvjerenjima i osjećanjima, zbog religije i mitologije, ukoliko zbog jedinstvenog morala. Ako taj zajednički normativni (po)red(ak) društva postaje povrijeđen, tada dolazi do grupne reakcije koja je u ovom slučaju represivna. Durkheim će konstatovati kako je za predindustrijsko društvo karakteristična mehanička solidarnost čije su temeljne karakteristike niska podjela rada, društvena solidarnost se zasniva na sličnosti pojedinih članova društva, svi članovi društva dijele jednaka uvjerenja i vrijednosti, te uloge, pravne norme su represivne prirode, moralna i pravna odgovornost su kolektivnog karaktera. U ovako oblikovanom obliku socijalne integracije, mehaničke solidarnosti, posebnu ulogu imaju, prema tome, norme krivičnog prava. I to krivičnog prava u smislu krivičnog prava odmazde.⁶

Sa porastom broja i gustoće stanovništva taj oblik integracije je u opasnosti. Zbog toga postaju potrebni novi institucionalni mehanizmi regulisanja za zaštitu društvene integracije. Tako nastala organsku solidarnost karakteriziraju restitutivne i ugovorne veze između sada funkcionalno diferenciranih individuuma i socijalnih grupa. Dosad pretežno represivno postaje kooperativno društvo; krivično pravo se povlači, potom se građansko i javno pravo sve više usavršavaju. Na mjesto nekadašnje jedinstvene kolektivne svijesti dolaze specifični radni moral različitih profesija; represivne sankcije su zamijenjene kroz restitutivne. Jedna od najvažnijih tendencija u ovom smislu je oblikovanje ugovora o odobrenju. Nasuprot primitivnim, predindustrijskim društvima, u civilizovanim industrijskim društvima Durkheim nalazi razvijenije društvo koje ima organsku solidarnost, u kojima je razvijena podjela rada, gdje se pojedinci razlikuju po socijalnom statusu, karakteru, po ulogama i funkcijama itd.

4. NEUGOVORENI TEMELJI UGOVORA

Centrala Durkheimova želja je bila dokazati neugovorene elemente u ugovoru i time je jasno mislio na socijalno strukturne uslove koji uopšte omogućavaju sklapanje ugovora, tako što pripremaju ugovore i sankcije za održavanje ugovora. Durkheim je apostrofirao neugovorene pretpostavke ugovora i naglašavao je da trebaju postojati među partnerima ugovora unaprijed podijeljene norme i vrijednosti, koje određuju modalnost određenog ugovora i potvrđuju njegovo raskidanje. Etnolozi koji su istraživali života jednostavnih (arhajskih) plemena su međutim Durkheimovu eksplikativnu hipotezu o razvoju prava znatno korigovali. Oni su stava da u datim društvima uopšteno princip uzajamnosti daje temelj za zajednički život i da restituciju ovdje treba posmatrati kao organizovanu kaznu, čak i ubistvo drugog nije uvijek nemoralno, nego loše najprije zbog neugodnih posljedica, koje su povezane s njim. Reakcija se rijetko nalazi u zajedničkom kažnjavanju protiv onih koji su prekršili norme. Najčešće je oštećeni podržan samo od strane svoje srodne grupe i mora uz njenu pomoć nadoknaditi štetu.⁷

5. DURKEHEIMOVE TEZE O SUICIDU

Dojmljivu empirijsku primjenu njegovih teorija o samostalnosti društva Durkheim daje u njegovoj studiji o samoubistvu. Samoubistvo je – piše Durkheim – jedno od najindividualnijih i usamljenih radnji, za koje je sposoban samo čovjek. On dalje dakazuje da se strogo privatni čin volje, koji vodi suicidu isto tako određuje prema sociološkim zakonima. Durkheim je pojavnost samoubistva istraživao na osnovu statističkih podataka u nizu zemalja nastojeći time deducirati neke zajedničke konstante u dužem vremenskom periodu. Tako će on konstatovati kako pojavnost suicida u osnovi nema nikakve veze s geografskim položajem, političkom i religijskom pripadnošću, genetskim predestiniranošću itd. Tako je dokazao da je frekvencija samoubistava veća u gradovima nego u ruralnim područjima, isto tako da je stopa samoubistava daleko veća kod protestanata nego kod katolika, ili je također veća učestalost samoubistava kod udovica i razvednih žena nego kod udatih itd. Ove razlike u stopi samoubistava po Durkheim mogu se eksplicirati samo socijalnim relacijama ili solidarnošću. Poznata je njegova teza: Suicid se mijenja obrnuto proporcionalno stepenu socijalne integrisanosti društvenih grupa kojima pripada pojedinac.

⁶ O tome usp. *Ibid.* str. 23.

⁷ *Ibid.* str. 24.

Durkheim jer pri tome razlikovao četiri tipa suicida: egoistički, altruistički, anomički i fatalistički tip. U sva četiri slučaja uzroke treba tražiti u odnosu individuuma prema društvu. Ali na pitanje zašto taj odnos postaje problematičan, u tom smislu da je pojedinac prisiljen izvršiti suicid, u sva četiri slučaja se može odgovoriti različito. Jedni izvrše suicid jer su nedovoljno integrisani, ili kada prevlada njihova unutarnja praznina, drugi se ubijaju, jer su prekomjerno integrisani i zbog toga svoj vlastiti život malo cijene. A ostali izvrše suicid jer se njihova očekivanja ne mogu ujediniti s onim što se za njih čini socijalno dostupnim. U vezi sa ovim Durkheim uvodi važan pojam anomija. Durkheim je zagovornik kapitalističkog liberalizma, koji može biti razlog nagloj ekspanziji industrijskog društva. Ekspanzija rezultira pretjeranu specijalizaciju u podjeli rada, što je očigledna opasnost za društvenu solidarnost, čime dolazi do anomije.⁸ Anomija (odsutnost normi) se pojavljuje u industrijskom društvu kada je oslabila socijalna kontrola, a moralne norme nisu dovoljno jake za obuzdavanje prekršitelja ponašanja. Tada dolazi do industrijskih konflikata, suicida, razvoda brakova i drugih patoloških pojava. Dakle, dinamičke socijalne pojave determinišu frustriranost, rezignaciju, tjesobu, psihoze i nezadovoljstvo. Otuda rezultira se potreba za novim moralnim konsenzusom na temu što možemo očekivati od našeg života.

6. ZAKLJUČAK

Pravna sociologija može Durkheimu zahvaliti na samo za hipoteze o razvoju društva i prava od mehaničke do organske solidarnosti. Durkheim nije bio samo prvi značajni sociolog koji se uvijek iznova bavio temama koje su se odnosile na pravo. On je prije svega opštoj sociologiji dao aparat pojmova i empirijsku metodu koje su čini se samo čekale na primjenu na pravne norme kao socijalno činjenično stanje.

SELEKTIVNA LITERATURA

1. Krote, H. 2009: Soziologie, Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft mbH
2. Röhl, K. 2010: Rechtssoziologie, Berlin: Heymannsverlag
3. Milić, V. 1996: Sociološki metod, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

⁸ *Ibid.* str. 26.